

LES ESTRATÈGIES FAMILIARS I LA MOBILITAT SOCIAL DELS MENESTRALS A CATALUNYA EN ELS SEGLES XVII-XIX. EL CAS DE MATARÓ¹

CARME ROS NAVARRO

RESUM

Aquest article és un resum de la tesi doctoral de l'autora. En presenta l'estat de la qüestió, els objectius de la recerca i les hipòtesis de treball. Sorgeix arran de qüestionar-se si l'organització del treball artesà de les societats preindustrials en gremis o confraries d'ofici semblava reforçar les tesis que postulaven la rigidesa i la immobilitat de les societats preindustrials. Els pocs treballs realitzats a Catalunya sobre les estratègies familiars adoptades pels menestrals han apuntat que la transmissió intergeneracional de l'ofici i les estratègies matrimonials dirigides a casar-se amb membres del mateix entorn professional potser no es donaven d'una manera tan general com la historiografia havia subratllat. Respondre aquestes dues qüestions és el punt de partida d'aquest treball. Per dur-lo a terme s'han analitzat les estratègies familiars dels menestrals d'un centre urbà català, Mataró, entre els segles xvii i xix.

PARAULES CLAU

Mobilitat social, mobilitat geogràfica, estratègies familiars, oficis.

ABSTRACT

The aim of this paper is the divulgate the doctoral thesis. This thesis arises from questioning whether the organization of the home-produced work in pre-industrial societies in guilds or brotherhoods seemed to reassert the thesis which postulates the rigidity and immobility of societies during the Old Regime. But the few jobs done in Catalonia about the familiar strategies adopted by artisans, have pointed out that the intergenerational transmission of professions and marriage strategies in order to get married to members from the same professional area was not as usual as the historiography had shown. The aim of this study is to answer these two questions. In order to do so, familiar strategies of artisans from Mataró, an urban Catalan settlement during the 17th-19th centuries, have been analysed.

1. Tesi doctoral realitzada sota la direcció del professor Jaume Torras Elias, a qui l'autora agraeix el mestratge rebut, les converses tingudes i les observacions fetes, que han enriquit i consolidat els resultats d'aquesta investigació. Fou llegida el 21 d'abril del 2005 a l'Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives de la Universitat Pompeu Fabra, davant un tribunal format per Josep M. Delgado (Universitat Pompeu Fabra), Enriqueta Camps (Universitat Pompeu Fabra), Roser Nicolau (Universitat Autònoma de Barcelona), Montserrat Carbonell (Universitat de Barcelona) i Maria José Vilalta (Universitat de Lleida), que li atorgà la qualificació d'excel·lent *cum laude* (per unanimitat).

KEYWORDS

Social mobility, geographical mobility, familiar strategies, crafts.

PRESENTACIÓ DELS OBJECTIUS DE LA RECERCA

L'origen del meu interès pel camp d'estudi de les estratègies familiars i la mobilitat social, arrenca del treball d'iniciació a la recerca,² que, centrat en l'exemple concret de la vila d'Igualada, va intentar resoldre la qüestió de si entre els menestrals la transmissió intergeneracional de l'ofici i les estratègies matrimonials dirigides a casar-se amb membres del mateix entorn professional es donaven d'una forma tan generalitzada com sempre havia subratllat la historiografia. Aquestes haurien estat dues de les fórmules seguides per les famílies a fi de preservar un patrimoni força eteri en un marc econòmic ple d'incertesa, i serien les responsables de la imatge de societats estàtiques o poc mòbils, atribuïda genèricament al món dels menestrals i, en especial, a les elits gremials.

La historiografia tradicional sovint ha postulat que les societats de l'antic règim eren rígides, tancades, i que la població només es movia per autoregular-se. L'evolució de la població de Catalunya des del segle XVI fins al XX, i el fort augment demogràfic que es va produir des de la segona meitat del set-cents, ha suscitat un debat entre els diferents investigadors al voltant del paper que les migracions jugaren en aquest procés de creixement. Jordi Nadal fou un dels primers autors a posar de relleu —contra la visió tradicional sostinguda durant molts anys per l'escola francesa— l'existència d'unes migracions històriques externes, suficientment importants per desfer el tòpic de la immobilitat de les poblacions de l'antic règim en comparació amb les del període d'industrialització.

Els resultats finals del treball d'iniciació a la recerca, com passa moltes vegades, sobretot des del camp de les ciències socials, van provocar nous dubtes i van generar nous interrogants, més que no pas van resoldre les qüestions plantejades, tot i que van aportar algunes evidències. Es va constatar que si volia continuar treballant-hi calia eixamplar els horitzons de la recerca: havia d'endinsar-me en el camp d'estudi dels comportaments històrics de la mobilitat social.

L'estudi de la mobilitat social de les poblacions del passat és un tema que ha despertat poc interès per part dels científics socials de l'Estat espanyol. La vaga però al mateix temps complexa definició del concepte de *mobilitat social*, així com la manca de fonts històriques adequades, han estat, probablement, dos dels motius que han frenat la proliferació de treballs en aquest camp d'estudi.

La definició del concepte de *mobilitat social* és, doncs, molt imprecisa i confusa. La consulta en diferents diccionaris de terminologia específica ha donat el següent re-

2. *Les famílies menestrals a la Catalunya moderna: El cas dels menestrals d'Igualada, 1615-1750* (1997), Institut d'Història Jaume Vicens i Vives, Universitat Pompeu Fabra, treball d'iniciació a la recerca.

sultat: des del camp de la demografia es parla d'un «cambio en la posición de un individuo en el seno de las categorías sociales que componen la población, sea en el curso de su vida activa o bien con relación a la situación de sus ascendientes» (Pressat);³ des de les ciències socials es diu que «[...] is the movement of individuals or groups from one social position to another and the circulation of cultural objects, values and traits among individuals and groups» (*Encyclopaedia of the Social Sciences*).⁴ Els diferents camps d'estudi coincideixen a entendre la mobilitat social com els moviments d'un individu, família o grup entre les diverses posicions socials. Hi ha un consens sobre la definició de mobilitat social, però aquesta es massa àmplia, vaga i general.

Bo i existint uns interessos comuns entre els diferents camps d'estudi que han abordat la mobilitat social, es dóna una manca d'interdisciplinarietat, i aquesta és força acusada entre historiadors i sociòlegs. Malgrat que uns i altres tracten períodes diferents, sovint estan interessats en els mateixos temes. Els historiadors freqüentment mostren poc interès pels estudis sociològics, ja que els consideren poc vinculats, en el seu conjunt, a la història social i difícils d'interpretar per les tècniques quantitatives, cada cop més sofisticades, que fan servir per mesurar la mobilitat, i opinen que les conclusions a les quals arriben són imprecises i generals (Kaelble, 1994, p. 404). Altrament, un dels principals problemes amb què topen els historiadors és la resolució de qüestions tècniques com la classificació de les ocupacions o les qüestions teòriques d'interpretació de les taxes de mobilitat, fet originat pels tipus de fonts amb què es treballa, que moltes vegades dificulten aquestes tasques (Sharlin, 1979). Òbviament, pels interessos d'aquesta recerca, s'ha analitzat la mobilitat social des del camp de la història i de la demografia històrica, tot i que quan la mateixa investigació ho ha requerit s'ha fet ús d'utilatge i de terminologia pròpies d'altres disciplines.

Els estudis sobre la mobilitat social

Els estudis sobre la mobilitat social s'iniciaren sobretot després de la Segona Guerra Mundial i des de la sociologia, i es van estendre, més tard, a d'altres camps de les ciències socials que com la història⁵ s'interessaven per esbrinar, mitjançant es-

3. R. PRESSAT (1987), *Diccionario de demografía*, Barcelona, Oikos-Tau, p. 115.

4. Edwin R. A. SELIGMAN (ed.) (1959), *Encyclopaedia of the Social Sciences*, 15 v., Nova York, Macmillan, vol. IX, p. 554.

5. La recerca històrica de caire quantitatiu sobre mobilitat social es va iniciar durant la dècada dels seixanta del segle XX als Estats Units, amb un treball de gran ressonància realitzat per S. Thernstrom (1964), en el qual es posà en discussió si realment la revolució industrial havia provocat un fort augment de la mobilitat social. Al llarg de la dècada es van publicar nombrosos estudis sobre aquesta temàtica centrats en algunes ciutats dels Estats Units, Canadà i, en menor proporció, en alguns països europeus. Ja en els anys vuitanta, historiadors socials americans i d'alguns països europeus van considerar que el camp d'estudi de la mobilitat social havia estat suficientment explotat i que poca cosa més podia aportar a la comunitat científica.

tudis comparatius, si la mobilitat social va augmentar amb l'aparició de la moderna societat industrial, ja que partien de la idea que les societats preindustrials tradicionals eren quasi estàtiques i que, en contrast, amb el procés d'industrialització s'obrí una època única en oportunitats. La discussió, en els inicis, es va centrar especialment en el supòsit que durant la industrialització es donà un increment de les taxes de mobilitat social en la nova societat americana, oberta i igualitària, en contraposició a les societats europees tradicionals, jerarquitzades i elitistes.⁶

Actualment, la discussió, ja plantejada als anys setanta, sobre la semblança dels processos de mobilitat en la societat industrial, abandona l'aspecte absolut i se centra sobre el relatiu. La tesi més comunament acceptada és que a causa de les peculiaritats històriques de cadascuna de les societats, la mobilitat absoluta tendeix a ser diferent entre països, i en les societats industrials basades en l'economia de mercat i la família nuclear, són les oportunitats de mobilitat i no les taxes de mobilitat les que són similars (Featherman, Hauser, 1978; Goldthorpe, 1980; Cobalti i Schizerotto, 1994).

Tanmateix, el debat sobre la protoindustrialització⁷ va qüestionar la idea de si la revolució industrial comportà un augment dels nivells de mobilitat social. F. Mendel (1976) va afirmar que la protoindustrialització tingué un fort impacte sobre la mobilitat social, sobretot amb un reforç de la mobilitat descendent. Si es corrobora aquesta argumentació amb estudis empírics de comunitats protoindustrials, trobem que els baixos nivells de mobilitat social es contradiuen respecte al supòsit acceptat,

6. La recerca sobre la mobilitat social durant molt de temps va ser un camp exclusiu de la sociologia, i sovint s'ha considerat P. Sorokin, amb la seva obra de 1927, com l'inspirador de les recerques sortides en aquest camp, tot i que el concepte de mobilitat social i l'interès que ha despertat es deu en gran mesura als pares fundadors de la sociologia (Durkheim, Tocqueville, Marx i Sombart). Els primers que van començar a fer estudis empírics foren S. M. Lipset i R. Bendix (1959). En els seus estudis es plantejaven si en la societat industrial i postindustrial hi hagueren elements estructurals comuns amb capacitat de donar vida a moviments similars entre les diferents posicions socials, pregunta clàssica dels estudis comparatius sobre mobilitat; van concloure que en onze de les nacions estudiades la mobilitat social era semblant, sense que s'evidenciessin diferències substancials entre Europa i els Estats Units. Aquest estudi va rebre una profunda crítica de S. M. Miller (1960), el qual argumentà que la tesi de la semblança de les taxes de mobilitat no és empíricament sostenible.

7. Com és ben sabut, durant els anys setanta, davant la proliferació d'estudis que hi havia sobre l'època preindustrial, des del camp de la història, i més concretament, de la història econòmica, als Estats Units va sorgir un corrent interessat a estudiar la família dins el context del comportament econòmic. Diferents autors es plantejaren l'estudi de la interacció de la família en el procés del canvi social i econòmic, com a mitjà per entendre millor la dinàmica de la institució familiar i com vivia la família els canvis socials. En relació amb aquesta via d'anàlisi va aparèixer el terme *protoindustrialització*, que com a programa de recerca reunia vies d'investigació que fins aleshores havien restat inconnexes. La protoindustrialització va proporcionar una perspectiva interpretativa sobre l'economia europea del període immediatament anterior a la industrialització i, s'hi combinà, des d'una línia innovadora, la recerca sobre els canvis agrícoles, industrials, mercantils i demogràfics. Entre els principals autors d'estudis sobre les economies domèstiques d'època preindustrial trobem L. K. Berkner, R. Braun, E. J. Jones, P. Kriedte, H. Medick i J. Slumbohm, D. Levine, H. Medick, F. Mendels, E. P. Thompson i L. A. Tilly. A Catalunya, R. Aracil, M. Garcia Bonafè, Ll. Ferrer i Alòs, J. Torras i A. Muset.

ja que són baixos a causa dels primers inicis de la industrialització i no per la seva inexistència. Tot estudi que mesuri els índexs de mobilitat social de les societats industrials hauria de poder comparar-los amb els del període anterior, ja que d'aquest en dependran els nivells de mobilitat.

Tot i el debat que han generat els estudis sobre la mobilitat social, centrats en les societats industrials, són encara escassos els que analitzen la mobilitat social en les societats preindustrials,⁸ tot i que es troben alguns estudis sobre certes formes de mobilitat, majoritàriament centrats en la que té a veure amb les classes socials benestants, les elits.⁹

S'acostuma a presentar la societat preindustrial com una societat predominantment rígida, jeràrquica i tancada, en la qual la mobilitat era pràcticament inexistent, llevat de quan es presenten canvis estructurals que obliguen a una reorganització radical:

Plus généralement, des changements dans la structure de l'emploi entraînaient une mobilité *forcée*, concernant des individus fuyant tout bonnement les métiers et les secteurs disparus ou en crise, et pénétrant les professions et les branches où s'ouvraient des nouveaux espaces. C'est seulement sous cet angle, structurel, que l'on considère que la société d'Ancien Régime avait un taux de mobilité relativement élevé [...]. La société préindustrielle avait une assez importante mobilité professionnelle absolue, mais une mobilité relative très limitée (Levi, 1990, p. 1352).

Aquesta visió clàssica de la societat preindustrial, que pressuposa creure en una coherència general del sistema social, en l'existència d'un sistema ordenat i jeràrquic de classes socials, resulta errònia, ja que els treballs realitzats sobre la mobilitat geogràfica en aquest període demostren com aquesta era intensa, fet que no concorda amb la idea d'una societat immòbil. La pròpia naturalesa del mercat de treball, que canvia sense parar i pot diferir fortament d'una generació a l'altra, obliga a posar en dubte aquesta rigidesa social i a preguntar-se sobre qüestions d'ordre social, demogràfic i econòmic.

La mobilitat social es pot mesurar des de diferents òptiques d'estudi, és a dir, el mercat de treball, el creixement i la dinàmica demogràfica, l'estructura familiar, el sistema hereditari, el preu dels aliments, l'activitat comercial, l'educació, la religió, el sistema de valors i, per últim, la intervenció governamental. Tots aquests aspectes

8. En l'àmbit català, tot i que les investigacions més recents s'han centrat en l'anàlisi del paper que tingueren les xarxes urbanes i comercials, un gran nombre de treballs han basat les seves investigacions en l'àmbit rural, per la qual cosa encara hi ha importants llacunes en l'estudi de les economies i les societats manufactures urbanes, la dinàmica social i econòmica dels centres urbans, i molt especialment el paper que va jugar l'artesanat. Alguns dels autors que han estudiat l'artesanat a Catalunya són P. Molas, A. Moreno, J. Torras, J. Burgos, R. Huguet, Ll. Pla i A. Serrano, i M. Arranz.

9. A Catalunya, entre els treballs recents fets sobre la mobilitat social de la població benestant hi ha els de P. Pascual i Domènech i B. Oliva i Ricós, del 2000 i el 2001, respectivament. Vegeu la bibliografia.

són factors que poden contribuir a desestabilitzar la societat i, per tant, incideixen en els nivells de mobilitat social (Stone, 1966; Kaelble, 1994). El canvi ocupacional és un dels factors que s'han de considerar i que prenen més relleu en aquests tipus d'estudis, ja que el pas d'una societat d'antic règim a una societat industrial porta implícit el pas d'una societat eminentment agrícola a una societat amb predomini de les activitats industrials. Altrament, existeix un acord generalitzat a considerar la variable ocupació no com l'únic, però sí el principal indicador de posició social. La mateixa definició de *mobilitat social* —els moviments d'un individu, família o grup entre les diverses posicions socials—, porta implícita, de fet, una problemàtica: la definició de la posició social. Es donen moltes diferències en la definició de posició social per com s'interpreta el concepte d'estratificació social. Hi ha dues maneres radicalment diferents de concebre l'estratificació i la mobilitat social: d'una banda, s'entén com una jerarquia de posicions col·locades en un *continuum*; i de l'altra, com un sistema de relacions socials que són conceptualitzades de manera diferent —relacions en l'esfera de la producció, del mercat...—, i és sobre la base d'aquestes relacions que es defineixen les classes socials, enteses com a grans grups en els quals es divideix la societat i no com a estrats posats en un *continuum*. Aquesta darrera forma d'entendre la posició social és la més acceptada i utilitzada en els estudis sobre mobilitat social, sobretot pel que fa als sociològics (M. Barbagli, V. Capecchi i A. Cobalti, 1988; J. Goldthorpe, 1980).

OBJECTIUS DE LA RECERCA

Tot i les diferents òptiques d'estudi que permeten mesurar la mobilitat social, l'objectiu d'aquesta investigació és contemplar-la només des de la perspectiva de determinats problemes demogràfics i historicoeconòmics.

La demografia no té un rol secundari en la qüestió de la mobilitat social, en tant que per poder classificar les poblacions en grups socials s'ha de tenir en compte la dinàmica demogràfica. Des de l'òptica de la demografia, l'anàlisi de la mobilitat social s'ha centrat generalment en les relacions existents entre la mobilitat i les variables demogràfiques, particularment, la migració i la fecunditat. Les característiques socioprofessionals de les poblacions del passat és un dels aspectes menys estudiats en els treballs realitzats des del camp de la demografia històrica. De fet, tal com diu C. Corsini (1989, p. 35), les característiques professionals tenen la seva importància si es volen analitzar com a determinants o condicionants dels fenòmens demogràfics (nupcialitat, fecunditat, mortalitat, migracions), o bé com a determinants o condicionants de l'estructura de la població (no només la distribució de la població per sexe, edat i estat civil, sinó com es distribueixen en l'espai, el territori). Hi ha una sèrie de preguntes a plantejar-se, com ara quin efecte ha tingut la cronologia de la dinàmica demogràfica sobre el procés de formació de les classes socials? Quins efectes tenen les crisis demogràfiques sobre la dinàmica dels grups socials?...

També cal indicar que en aquest treball s'ha optat per parlar de mobilitat ocupacional i d'estratègies matrimonials, en comptes de fer referència al concepte de mobilitat social. De fet, aquests són dos dels factors que més incideixen en la mobilitat social, tot i que no són els únics. Així, doncs, la transmissió intergeneracional de l'ofici s'ha calculat a partir de la confrontació de l'ofici del pare amb el del fill. Un individu és mòbil quan l'ofici del fill no és el mateix que el del pare, mentre que es parlarà de transmissió intergeneracional de l'ofici quan l'ofici és el mateix. I les estratègies matrimonials —qui es casa amb qui— s'han analitzat a partir de la confrontació de l'ofici del nuvi amb el del pare de la núvia. Es parlarà d'endogàmia professional quan ambdós, nuvi i sogre, exerceixen el mateix ofici i d'exogàmia quan s'ocupen en oficis diferents. Ara bé, com que les dimensions de l'ofici i les exigències exogàmiques dels matrimonis catòlics poden condicionar, i de fet ho fan, els matrimonis amb membres del mateix ofici, per evitar aquestes interferències també s'ha analitzat l'endogàmia socioprofessional, és a dir, si els nuvis es casen amb membres del mateix sector. Per exemple, si els menestrals es casen entre ells.

Un cop especificada la problemàtica d'estudi, calia acotar el marc territorial i cercar el suport empíric adequat de la recerca. En un primer moment, descartada la possibilitat de realitzar un estudi pel conjunt de Catalunya per la manca d'una font global que permetés estudiar la mobilitat socioprofessional i geogràfica, es va pensar en la possibilitat de realitzar un estudi comparatiu entre localitats de diferent situació geogràfica, diferent problemàtica social i econòmica i diversa dinàmica demogràfica, mitjançant el buidat dels registres matrimonials. La informació que contenen els llibres de matrimonis¹⁰ semblava ser la font més idònia per dur a terme aquesta recerca.

Ja iniciada la recerca, la idea primerenca de fer un estudi comparatiu s'anava allunyant per moments, ja que les primeres anàlisis de la documentació buidada d'una de les localitats semblava prou interessant i significativa com per entretenir-se, aprofundir i focalitzar el camp d'estudi en aquella localitat concreta. Tanmateix, dos arguments van ajudar a descartar definitivament la idea de realitzar un estudi comparatiu, i ens van decantar cap a l'execució d'un estudi monogràfic, assumint tots els riscos que aquesta opció comportava; el primer, era la dificultat de gestionar i processar el volum de dades que s'haguessin generat, fet que a la vegada podria haver comportat una tendència a generalitzar massa; i, el segon, i no per això menys important, era el temps. Així, el camp d'observació triat per dur a terme aquest treball d'investigació finalment s'ha limitat a la ciutat de Mataró.

10. Els llibres de matrimonis són la principal font utilitzada en els diferents estudis realitzats sobre la família des del camp de la història econòmica, amb l'interès d'esbrinar el paper que van jugar les migracions dins la formació del mercat de treball i del canvi econòmic de Catalunya iniciat a partir del segle XVIII. En aquesta font acostuma a haver-hi registrada la informació bàsica per estudiar el paper de les migracions, la mobilitat social i el mercat matrimonial. Entre els autors d'aquests estudis hi ha J. Torras, R. Planes Albets, E. Camps, F. Muñoz Pradas, A. Fabrè, M. Llonch i S. Sancho, i À. Torrents. Vegeu la bibliografia.

Això no obstant, l'elecció de Mataró no ha estat del tot fortuïta. La seva localització geogràfica,¹¹ al litoral barceloní, i a uns 30 quilòmetres al nord de la ciutat de Barcelona, li confereix unes característiques econòmiques i socials particulars. En la baixa edat mitjana, Mataró passà de ser una simple parròquia rural, formada per uns masos més o menys escampats al llarg dels seus límits territorials i amb un petit mercat,¹² a un nucli de població més homogeni que creixia al voltant de la basílica parroquial de Santa Maria. L'any 1419, el rei Alfons el Magnànim li concedí el privilegi de posar-se sota la jurisdicció reial, i a principi del segle XVIII, concretament l'any 1702, rebia de la mà de Felip V el títol de ciutat.

Mataró, com d'altres localitats de la geografia catalana durant el període estudiant, des del segon terç del segle XVII fins al segon terç del segle XIX, es va convertir en un important centre manufacturer i mercantil, tant d'intercanvis comarcals com del comerç peninsular i exterior, i va arribar a principi del segle XVIII a disputar-se amb Barcelona l'hegemonia comercial de Catalunya. A més, no s'ha d'oblidar que aquesta població passà d'estar, a l'inici del segle XVII, entre les vint localitats catalanes amb més població, a ocupar la quarta posició en nombre d'habitants, el 1717, darrere de Barcelona, Lleida i Girona. De ben segur que aquesta trajectòria i la importància socioeconòmica que prengué Mataró són motius suficients per justificar l'interès que aquesta ciutat ha despertat i desperta entre molts investigadors.¹³

Però a més dels criteris científics que han condicionat aquesta tria, com succeeix sovint i en particular en el camp de les ciències socials, també han tingut el seu paper altres factors, uns més racionals, com l'accessibilitat a les dades, i no pas deslligats d'altres més sentimentals, com el de la proximitat geogràfica, el veïnatge.

Si bé l'objecte, i, de fet, la singularitat d'aquest treball és l'estudi de la transmissió intergeneracional de l'ofici i les estratègies matrimonials, a fi d'observar les tendències de la mobilitat social des de l'època preindustrial fins als inicis de la industrialització, la font ha condicionat l'inici i el final de l'estudi. La base de dades d'aquesta recerca s'ha confeccionat, únicament i exclusivament, a partir del buidat de la informació que recullen els registres matrimonials de la parròquia de Santa Ma-

11. Mataró, capital de la comarca del Maresme, es troba situada gairebé al mig de la seva comarca, amb una extensió, pel que fa al seu terme municipal actual, de 22,57 km². Per la banda de llevant limita amb la riera de Valldèix o Sant Simó, i per la de ponent arriba ben a prop de la d'Argentona. Els municipis limítrofs són Sant Andreu de Llavaneres, Dosrius, Argentona i Cabrera de Mar.

12. L'any 1294 Jaume II concedí a aquesta població maresmenca el privilegi de poder celebrar mercat cada dilluns (Llovet, 2000, p. 39).

13. La ciutat de Mataró ha estat en el punt de mira de nombrosos estudiosos de les ciències socials. La tradició mataronina en l'àmbit de la investigació s'inicia amb la publicació, l'any 1887, del llibre de Josep Maria Pellicer, *Estudios histórico-arqueológicos sobre Iluro*, i continua amb les obres de Marià Ribas, Antoni Martí i Coll i Joaquim Llovet, que ajudaren a bastir la moderna historiografia local; altres esdeveniments com el Premi Iluro sobre monografies històriques, patrocinat per la Caixa d'Estalvis Laietana des de l'any 1960, la col·lecció d'història local «Cap de Bous», editada pel Patronat Municipal de Cultura, i la revista *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria*, han contribuït també a la proliferació dels treballs en aquest camp d'estudi.

LES ESTRATÈGIES FAMILIARS I LA MOBILITAT SOCIAL DELS MENESTRALS A CATALUNYA
EN ELS SEGLES XVII-XIX. EL CAS DE MATARÓ

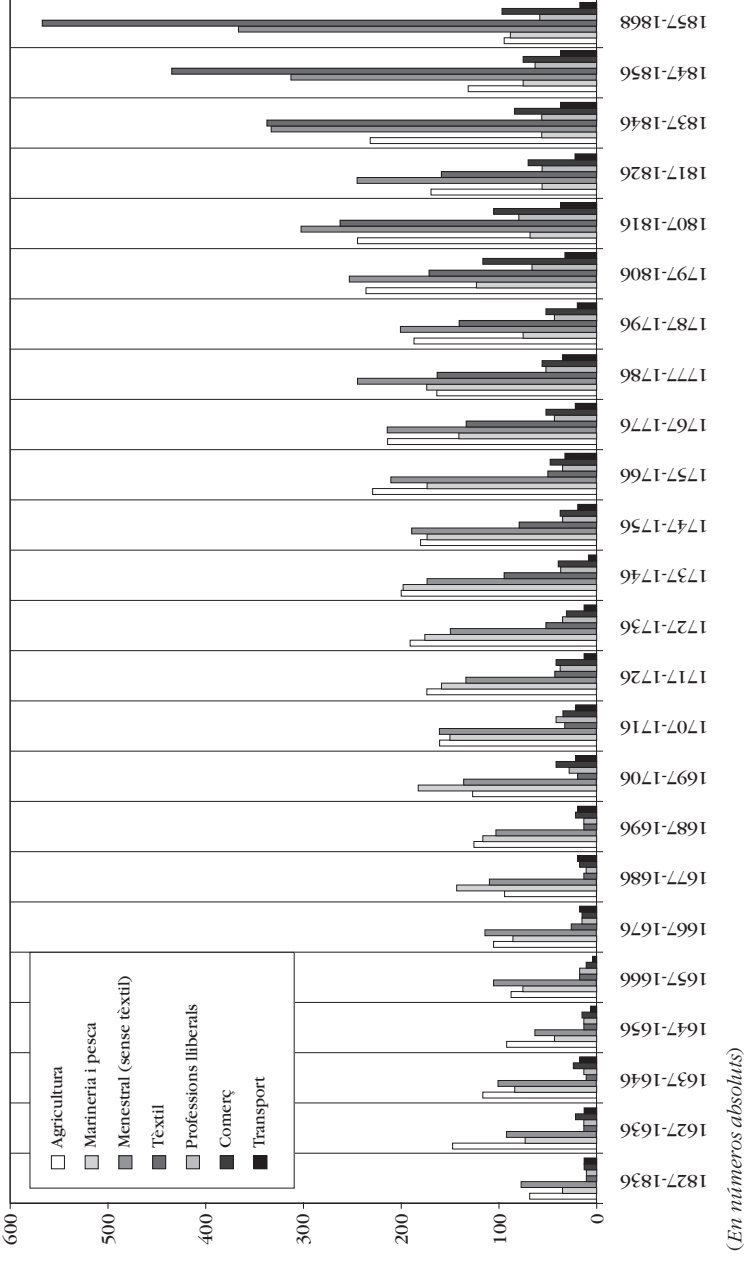
ria de Mataró, des de l'any 1627 fins al 1868. Tot i que les limitacions de la font utilitzada han condicionat a voltes el treball analític i interpretatiu, la cronologia abastada ha permès, per contra, obtenir una minuciosa visió de llarga durada del mateix fenomen. Finalment, tot i que l'objectiu inicial eren els menestrals, també s'ha contrastat aquesta casuística amb altres àmbits professionals, ja que l'evolució que tingueren alguns oficis de la menestralia no pot desvincular-se de la trajectòria que presentaren la resta de sectors econòmics de la ciutat (vegeu la taula 1 i la figura 1).

TAULA 1
NOMBRE DE PERSONES SEGONS L'ACTIVITAT
DELS SECTORS I BRANQUES D'ACTIVITAT ECONÒMICA DE MATARÓ (1627-1868)

Nombre	%	
1. Agricultura	3.777	22,27
2. Marineria i pesca	2.734	15,12
3. Menestralia	7.264	42,82
3.1. Tèxtil	2.864	39,43
3.1.1. Tèxtil sense especificar	2.068	72,21
3.1.2. Llana	17	0,59
3.1.3. Lli	208	7,26
3.1.4. Cotó	92	3,21
3.1.5. Seda	479	16,72
3.2. Vidre i terrissa	233	3,21
3.3. Espart i cànem	518	7,13
3.4. Pell	793	10,92
3.5. Confecció	488	6,72
3.6. Metall	703	9,68
3.7. Fusta i construcció	1.235	17,00
3.8. Boter	200	2,75
3.9. Paper	31	0,43
3.10. Arts plàstiques i música	140	1,93
3.11. Altres	59	0,81
4. Professions liberals	568	3,35
5. Militars	264	1,6
6. Educació	55	0,3
7. Comerç	1.132	6,67
7.1. Adroguers	186	16,43
7.2. Botiga	96	8,48
7.3. Alimentació	435	38,43
7.4. Comerç	415	36,66
8. Transport	457	2,69
9. Altres	159	0,94
10. No consta	553	3,26
Total	16.963	

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades dels registres matrimonials de la parròquia de Santa Maria de Mataró (Museu Arxiu de Santa Maria de Mataró).

FIGURA 1
EVOLUCIÓ DELS SECTORS D'ACTIVITAT ECONÒMICA (1621-1868)

(En números absoluts)
Font: Elaboració pròpia a partir de les dades dels registres matrimonials de la parròquia de Santa Maria de Mataró (Museu Arxiu de Santa Maria de Mataró).

Establiment de les hipòtesis de treball

L'organització del treball artesà de les societats preindustrials en gremis o confraries d'oficis semblava reforçar les tesis que postulaven la rigidesa i la immobilitat de les societats preindustrials, però els pocs treballs existents a Catalunya sobre les estratègies familiars adoptades per les famílies menestrals han apuntat que la transmissió intergeneracional de l'ofici i les estratègies matrimonials dirigides a casar-se amb membres del mateix entorn professional potser no eren tan generals com la literatura havia subratllat. Respondre aquestes dues qüestions és el punt de partida d'aquesta tesi doctoral.

El treball d'iniciació a la recerca realitzat sobre el conjunt de menestrals casats a Igualada durant el segle XVII i la primera meitat del XVIII ja va revelar que sis de cada deu artesans heretaven l'ofici del seu progenitor. Aquells resultats confirmaren, doncs, el que ja havia estat observat en altres investigacions cronològicament centrades en el segle XVIII. Els treballs de R. Hugué (1990), A. Fabré (1991), J. Torras (1992;1998), J. Burgos (1997) i M. Arranz (2000), ja havien mostrat que la transmissió intergeneracional de l'ofici era freqüent entre els menestrals, i fou un mecanisme més per conservar el patrimoni familiar, juntament amb el de la institució de l'hereu universal. Per tant, no és d'estranyar trobar veritables dinasties professionals.

Si prenem la trajectòria seguida per les diferents generacions d'una família menestral mataronina —grup social i econòmic principal protagonista d'aquesta recerca—, els Perdejordi,¹⁴ dedicada originàriament a l'ofici de fabricació de bótes, s'observa la característica descrita en el paràgraf anterior (vegeu l'arbre genealògic de la família, a la figura 2). Aquesta nissaga la seguim des de mitjan segle XVII, a partir del casament de Joan Perdejordi amb Caterina. D'aquest matrimoni coneixem quatre filles i tres fills, però en desconeixem l'ordre de naixement, i, per tant, no sabem el nom de l'hereu. En l'arbre genealògic es veu com dos d'aquests fills, Jaume i Joan, continuen l'ofici del seu pare, el de boter, i com aquest es va transmetent de generació en generació. Així, per exemple, si ens aturem en la descendència de Joan (fill), s'observa com generació rere generació es va transmetent l'ofici de pares a fills, independentment de l'ordre de naixement d'aquests; es comptabilitzen cinc generacions de boters des del segle XVII fins a la darrerria del segle XVIII, moment en què es perd el rastre d'aquesta branca.

14. Sabem que va ser una família amb una economia modesta per la quantia dels dots registrats en els capítols matrimonials. La nissaga dels Perdejordi s'ha reconstruït a partir de la informació que proporcionen els llibres de matrimonis de la parròquia de Santa Maria de Mataró i els capítols matrimonials trobats sobre l'esmentada família. Val a dir, però, que les fonts utilitzades, òbviament, no han permès tenir l'arbre genealògic complet dels Perdejordi per al període que abasta aquesta recerca. Només s'han pogut reconstruir els enllaços dels familiars casats a Mataró. Els morts abans d'arribar a contraure matrimoni, els solters i els que han contret núpcies en una altra parròquia no han pogut ser identificats. Tot i així, es creu que amb les dades aconseguïdes es disposa de material suficient per poder plantejar i encetar el tema objecte d'estudi d'aquest treball: les estratègies familiars i la mobilitat social dels menestrals des del segle XVII fins al XIX.

Tanmateix, ens podem adonar com l'ofici no es transmet exclusivament a l'hereu, sinó que ben sovint es transmetia a d'altres fills. Atesa les limitacions de la font, s'intentarà mostrar si la transmissió de l'ofici s'esdevé una pràctica habitual a Mataró, tal com s'ha fet palès en altres indrets de la geografia catalana, i si aquesta s'intensifica en les èpoques de major auge econòmic, ja que, per exemple, en un estudi realitzat sobre la vila d'Igualada, Jaume Torras (1992) s'adona com durant el segle XVII, coincidint amb l'increment de la draperia i l'arribada d'un intens flux d'immigrants, els teixidors es reclutaven preferentment entre les famílies d'Igualada dedicades a l'ofici de teixidor de llana. L'objectiu és comprovar si, i com, l'evolució i la dinàmica de l'ofici, incidiren en la pràctica de la transmissió de l'ofici per part dels progenitors a llurs fills.

També es proposa comprovar si l'endogàmia professional es manifesta de la mateixa manera en tots els oficis, o bé si es dona un comportament diferencial segons les diferents activitats que conformen el mercat laboral mataroní.

Tot i que els estudis realitzats fins ara apunten cap a una generalització de la pràctica de la transmissió intergeneracional de l'ofici, també constaten com la mobilitat professional en les societats preindustrials era significativa. S'han documentat les diverses causes de la mobilitat ocupacional, i un dels motius principals és la mobilitat social ascendent o, més ben dit, les millors perspectives professionals, les quals, al mateix temps, estan condicionades per l'estructura socioprofessional del mercat de treball.

Continuant amb la trajectòria de la nissaga dels Peredejordi, trobem que del matrimoni de Francesc —l'únic fill documentat de Joan i Caterina que no va seguir el mateix ofici del pare, sinó que va ser daguer (Llovet, 2000, p. 230; Giménez, 2001, p. 401-405)— amb Maria Clausell es coneixen cinc fills casats a Mataró al principi del segle XVIII; d'aquests, quatre continuaran l'ofici del seu pare, el de fabricació de dagues, i també ho faran els fills d'aquests. En la següent generació, en canvi, ja només s'identifica un membre de la família que exerceix de daguer, Joan Pau, casat amb Maria Rosa Ros l'any 1756, mentre que la resta els trobem treballant en altres oficis de la menestralia i la marineria. Recordem que l'ofici de fabricació de dagues era un ofici important a Mataró al principi del segle XVIII (Giménez, 2001, capítol 4), però que anà entrant en decadència a mesura que transcorria la centúria, i, això és un dels factors que expliquen la no-transmissió de l'ofici. Així, per exemple, en l'arbre genealògic dels Peredejordi es pot observar com el fill d'un dels néts de Francesc i Maria Clausell, en Llorens, casat l'any 1752 amb Antònia Simon, passà a exercir de mestre de cases, i es va iniciar així una nissaga d'aquest ofici dedicat a la construcció de cases, ja que fins als anys seixanta del segle XIX s'han pogut documentar quatre generacions més. No ha de sobtar la continuïtat de l'ofici de mestre de cases generació rere generació, ja que la dinàmica demogràfica i econòmica de Mataró es reflecteix en l'expansió numèrica dels oficis de la construcció (Garcia i Guàrdia, 1989, p. 68-71).

Atenent l'evolució professional d'aquesta nissaga familiar semblaria que la mobilitat ocupacional pot tenir un doble vessant. D'una banda, un canvi d'ofici podria significar una migració cap a professions amb unes perspectives laborals més favorables. Així, per exemple, en els casos en què es pot comparar l'evolució dels dots —considerats un bon indicador socioeconòmic (Congost, 1992)—, dels membres de la família Perdejordi que continuen l'ofici de boter amb els dels que exerceixen un altre ofici, es constata com els dots que aporten les dones al matrimoni acostumen a ser superiors en aquesta darrera circumstància, és a dir, quan s'ha produït una mobilitat ocupacional; al llarg del segle XVIII el dot que aporten les filles de boters tendeix a ser de 50 lliures, més dues caixes de núvia, mentre que el que aporten les filles que pertanyen a la branca més mòbil és superior i ascendent al llarg de la centúria, i arriba a ser en alguns dels matrimonis dels quals es té informació, de 400 lliures, més dues caixes de núvia.¹⁵ De l'altra, però, un canvi d'ocupació també podria implicar una mesura defensiva, és a dir, una fugida d'aquelles professions en què el mercat laboral està saturat, com és en el cas assenyalat del l'ofici de daguer a mitjan segle XVIII i, en conseqüència, haver de marxar cap a on sigui. La mobilitat ocupacional que es detecta entre els menestrals està fortament condicionada per la dinàmica del mercat de treball, igual que les estratègies matrimonials, les quals també jugaran un paper destacat, com s'intentarà argumentar tot seguit.

La segona qüestió objecte de recerca en aquest treball és el tema de les estratègies matrimonials. La historiografia sempre ha subratllat la importància del paper jugat per les famílies a l'hora de casar els seus fills, i com han mantingut determinades estratègies matrimonials per tal d'enfortir i consolidar la seva posició, tant social com econòmica, dins el gremi, així com per preservar el patrimoni familiar; i una de les pràctiques que han dut a terme és l'endogàmia, consistent a casar-se amb filles de pares del mateix gremi o ofici, amb la finalitat d'intentar assolir a través del matrimoni una mobilitat social ascendent. L'elecció del matrimoni, doncs, semblaria constituir una de les decisions més importants del cicle de vida de les famílies menestrals. Ara bé, en el treball d'iniciació a la recerca sobre els menestrals de la vila d'Igualada també es va posar de manifest com les estratègies matrimonials adoptades per aquests menestrals no anaven encaminades a casar-se amb membres dels

15. Sobre els dots de les filles de la branca de la família Perdejordi dedicada a l'ofici de boter s'han trobat els capítols matrimonials següents: Arxiu Corona d'Aragó (ACA), Fons Notarial de Mataró (FNM), 604/262, notari Salvador Mataró, esborrany; ACA-FNM, 794/206, notari Salvador Torras, 9 de juliol de 1757; ACA-FNM, 795/94, notari Salvador Torras, 2 de setembre de 1765; ACA-FNM, 606/295, notari Salvador Mataró, 27 de setembre de 1715; ACA-FNM, 606/44, notari Salvador Mataró, 13 de novembre de 1731; Arxiu Comarcal de Mataró (ACM), «Protocols notarial» (PN), notari Pau Teixidor, 1757, 16 d'agost de 1757, p. 295; ACA-FNM, 668/28, notari Lluís Bruguera, 28 d'agost de 1748. Pel que fa als dots de les filles de la branca de la família Perdejordi amb mobilitat ocupacional s'han trobat els capítols matrimonials següents: ACA-FNM, 604/460, notari Salvador Mataró, 21 de maig de 1709; ACA-FNM, 794/133, notari Salvador Torras, 10 de maig de 1755; ACA-FNM, 605/572, notari Salvador Mataró, 28 de maig de 1730; ACA-FNM, 796, fulls solts, notari Salvador Torras, 28 de febrer de 1780.

mateix origen professional, ja que només un 11 % dels menestrals d'Igualada es casaven amb dones del mateix ofici. Aquest mateix fenomen també ha estat documentat en altres treballs, com en l'estudi dels teixidors de llana d'Igualada durant els segles xvii i xviii (Torras, 1992), en l'observació de les aliances matrimonials dels artesans de Lleida (Huguet, 1990), on es fa visible que no eren un grup tancat sinó que estaven oberts a la interacció amb altres sectors professionals, tot i que la relació amb els altres sectors fluctuaven en el temps; o en l'estudi de les estratègies matrimonials seguides pel gremi de llibreters de Barcelona durant el segle xviii (Burgos, 1994). En canvi, aquesta estratègia no semblaria que fos seguida pels menestrals de la construcció de Girona, segons es desprèn dels resultats d'un estudi (Domènech, 2001) que abasta el període 1419-1833, ja que l'autor mostra com el 95 % dels sogres localitzats en la documentació consultada exercien el mateix ofici que el gendre.

Aquest treball, doncs, també intenta establir, a partir de l'estudi dels menestrals de Mataró des del segle xvii fins al xix, cap a on anaven orientades les estratègies matrimonials. Si ens tornem a fixar en l'arbre genealògic de la família Perdejordi (figura 2) es fa palès que quan es dóna una coincidència entre l'ofici del gendre i el del sogre, és per la mobilitat ocupacional del gendre, és a dir, aquest no segueix l'ofici del pare sinó que passa a fer el mateix ofici del sogre. Així, per exemple, tot fa pensar que el fet que Llorens Perdejordi, fill de Francesc, que era daguer, es dediqui a l'ofici de mestre de cases i a partir d'ell s'enceti una nissaga de mestres de cases, té relació amb el seu matrimoni amb Antònia Simon, filla d'un mestre de cases, la qual, a la vegada, porta un cognom amb gran tradició dins aquest ofici. En aquest sentit, són il·lustratives les paraules de Garcia i Guàrdia en el seu treball: «[...] notem cognoms d'una gran tradició en l'ofici; des del 1702 apareixen els Torras, els Salvat, els Viada, els Vert, els Ribas, els Vallribera; des del 1716, els Berenguer, els Renter, els Roldós; des del 1731, els Simon, els Vivas, els Alonso, els Saldari, els Viza, els Puig» (Garcia i Guàrdia, 1989, p. 69).

Un altre exemple el constitueix l'únic fill documentat del matrimoni format per Francesc i Maria Clausell, en Llorenç, que no exerceix l'ofici del pare, el de daguer; l'any 1704, es casa amb la pubilla d'un mariner, Marianna Soler, i tot fa considerar que és per això que es dedica a la marineria, a banda que serà la branca dels Perdejordi la que s'ennobrirà com a resultat de les estratègies matrimonials seguides. Tenint en compte el comportament d'aquesta família i els resultats d'alguns dels estudis anteriorment esmentats, tot indicaria que les estratègies matrimonials no anaven orientades a casar els fills i les filles amb membres del mateix ofici, sinó del mateix entorn professional, al mateix temps que a enfortir la posició social i econòmica. No es donaria una endogàmia professional dels matrimonis, en el sentit estricte, ja que semblaria que la pràctica habitual seria la no-correspondència entre l'ofici del gendre i el del sogre, és a dir, l'exogàmia professional dels matrimonis. És objectiu d'aquesta recerca corroborar aquesta afirmació, i en el cas probable que els resultats siguin afirmatius s'intentarà esbrinar si es dóna una tendència a l'endogàmia socioprofessional,

és a dir, a efectuar enllaços matrimonials amb dones del mateix sector, en aquest cas concret amb dones que pertanyen a famílies menestrals, alhora que s'intentarà veure si es creen lligams amb altres famílies dedicades a oficis complementaris, amb les quals comparteixen afinitats professionals.

D'altra banda, els marits de les dones de la família Peredejordi tampoc acostumen a exercir el mateix ofici que el pare de les seves esposes, tot i que es dona un cas que ens obliga a plantejar una qüestió, que tenint en compte les limitacions de la font en observació s'intentarà resoldre en la mesura que sigui possible. De la branca dels Peredejordi boters, s'ha identificat que del matrimoni de Maties, hereu i d'ofici boter, amb M. Rosa Vilardebó i Xicola només neixen dues filles, Rosa i Maria Francisca, i ambdues es casen amb dos germans que també fan l'ofici de boter. És clar que amb les dades de què disposem no podem afirmar rotundament que no es produís el naixement de cap fill mascle, però aquest cas ens fa pensar que potser en l'absència d'hereu s'intentava casar les filles i, especialment, la pubilla amb algun membre del mateix ofici.

Per últim, apuntem que la variable geogràfica, un altre dels factors que podrien incidir en la mobilitat ocupacional i les estratègies matrimonials, també es té en compte en aquesta recerca. Conèixer el lloc de naixement i el lloc de residència esdevé, doncs, tant o més important que conèixer la posició social. Algunes investigacions centrades en el territori català —Camps (1990; 1995); Fabré (1991); Llonch i Sancho (1991); Torras (1992) i Ros (1997)—, ja han donat a conèixer com les estratègies familiars adoptades per la població immigrant són sensiblement diferents de les preses per la població nadiua.

Per tancar, només ens manca dir que la recerca sobre la mobilitat ocupacional i les estratègies matrimonials en un període de llarga durada i de grans canvis com és el de 1627-1868, no només pel que fa a composició del mercat laboral sinó també en el si de la societat per la incipient industrialització, ha donat a conèixer que els homes i les dones de Mataró van saber adequar les seves estratègies, però que en cap cas es va produir un canvi radical. L'evolució econòmica dels oficis de la ciutat de Mataró va esdevenir el motor de les estratègies familiars en el decurs dels segles XVII, XVIII i XIX. Ara bé, aquestes no es poden desvincular d'altres components, alguns dels quals només s'han pogut intuir o tractar superficialment, com ara la rellevància social i econòmica de la família dins el mateix ofici, les xarxes i vincles familiars generats, l'ordre en la successió, les afinitats professionals... Aspectes sobre algun dels quals espero poder continuar treballant.

	29	Alamandra = Joan ILLAS (fuster)	Mariàngela = Joan MASCARÓ treballador
		Jaume = Maria CANTALLOPS boter (manya) = Eleonor CASANOVAS (pastor) = Manela VILAR (pentiner)	Maria = Ventura COLOMER treballador (perxer)
		Joan = Maria BRICO mariner (rajoler)	7
		Josep = M ^a Rosa ROIG vda. sastre (corder, p. corder)	Jaume = Emanuela VILAR boter V (boter, p. pentiner) 80 lliures i 1 caixa
		Maria = Josep MARTÍ pagès = Antoni MORAREU pentiner	
Jaume = Mariàngela BOIX boter (mestre d'aixa)	2	M ^a Rosa = Jaume SALA mariner (pescador) 10 lliures i 1 caixa	31
Marianna = Jacint FELIU treballador		Bartomeu = Maria FERRER mariner (torner)	Llorens = Antonia SIMON mestre cases (mestre cases) 50 lliures i 2 caixes
25		Mariàngela = Miquel MOLINER sastre (fuster)	Gertrudis = Josep BERENGUER V, mestre cases
Caterina = Jaume BORRELL pescador (sabater) 65 lliures i 2 caixes	27	Francisc = Margarida PONS daguer (bracer) 50 lliures i 1 caixa	Francisc = M ^a Rosa ANGLADA manyà (manya) 36
		Francisc = Teresa FERRER daguer (pescador) = Margarida FRADERA (mestre cases) 100 lliures i 2 caixes	Caietà = M ^a Magdalena TRISACH comerciant (comerciant) 11 béns heretats
Francisc = Maria CLAUSELL daguer (bracer)	28	Josep = Susanna MAS daguer (traginer) 9 200 lliures i 2 caixes	Margarida = Magi ROS veler (sastre) 26 400 lliures i 2 caixes
		Mariàngela = Jaume DALMAU daguer (mestre cases) 100 lliures i 2 caixes	Maria = Eudald PELLISSER adroguer (pagès) 400 lliures i 1 caixa i 1 calaixera
Maria = Jaume FEBRER treballador	4	Antoni Pau = Dorotea GINESTA daguer (mestre cases) 90 lliures i 1 caixa	Enric = Manuela COSTA mariner (mariner)
		Gabriel = Anna CAMELL daguer (velluter) 40 lliures i 2 caixes	Caterina = Jaume FELIU carreter
	1	Llorens = Marianna SOLER mari/tinent (mariner) béns més 40 lliures	Llorens = Gertrudis BERENGUER mariner (pescador)
Agnès = Pau TARADELL pintor (sastre)	5	Joan = Margarida POU boter (traginer) = Maria VILA V (m. cases, p. pesador) 90 lliures	Joan Pau = M ^a Rosa ROS daguer (perxer)
		Maria = Josep JUERN mestre cases = Josep ALBERT V, velluter (sastre)	Josep = Teresa FORNELLS mariner (pescador) = Teresa PANYO V (pescador, p. gravador)
	6	Josep = Anna FRADERA boter (mestre cases) 50 lliures i caixa	Rosoela = Pere Martir AMAT sabater (corder)
		Mariàngela = Francesc GUIM sastre 18 54 lliures i 2 caixes	Jaume = Antònia FORNS sabater (mariner)
		Marianna = Francesc TOR V, escultor (teix. llana) 50 lliures i 2 caixes	Joan Baptista = Maria JOFRE mariner (mariner)
		Joan = Gerònima CASELLAS boter/fuster (ferrer)	35 4.000 lliures i 2 calaixeres
		Maria = Josep BRUGUERA torner (passamaner)	Jacint = Teresa CARALT cotoner/ c.h.B. (fam. St. Ofici) = M ^a Antonia de CERDA
	19	Maria = Josep BRUGUERA torner (passamaner) 33 50 lliures i 2 caixes	12
		Agnès = Joan XIFRE manyà 50 lliures i 2 caixes	Anna M ^a = Francesc PADROSA mestre cases (fuster) 50 lliures i 2 caixes
		Marianna = Josep GIMAT sabater (sombreterer)	Manela = Antoni VALLS daguer (pagès)
	21, 20, 13	Josep = Magdalena ROVIRA bracer (mariner) = Teresa DAVIU (pagès) = M ^a Antonia BOADA (apotecari)	15
		Joan = M ^a Teresa XIMENES boter (teixidor de lli) 32 80 lliures, 13 sous, 6 diners i 2 caixes	Matias = M ^a Rosa VILARDEBÓ i Boter (blanquer) XICOLA 14 240 lliures i 2 caixes
		Teresa = Francisco TORRAS (mestre d'aixa) 50 lliures i 2 caixes	Mariàngela = Salvador AGUSTÍ fuster (pagès) 50 lliures i 2 caixes
	34	Josepa = Francesc LLOREDA i PARALLER fuster (pagès)	

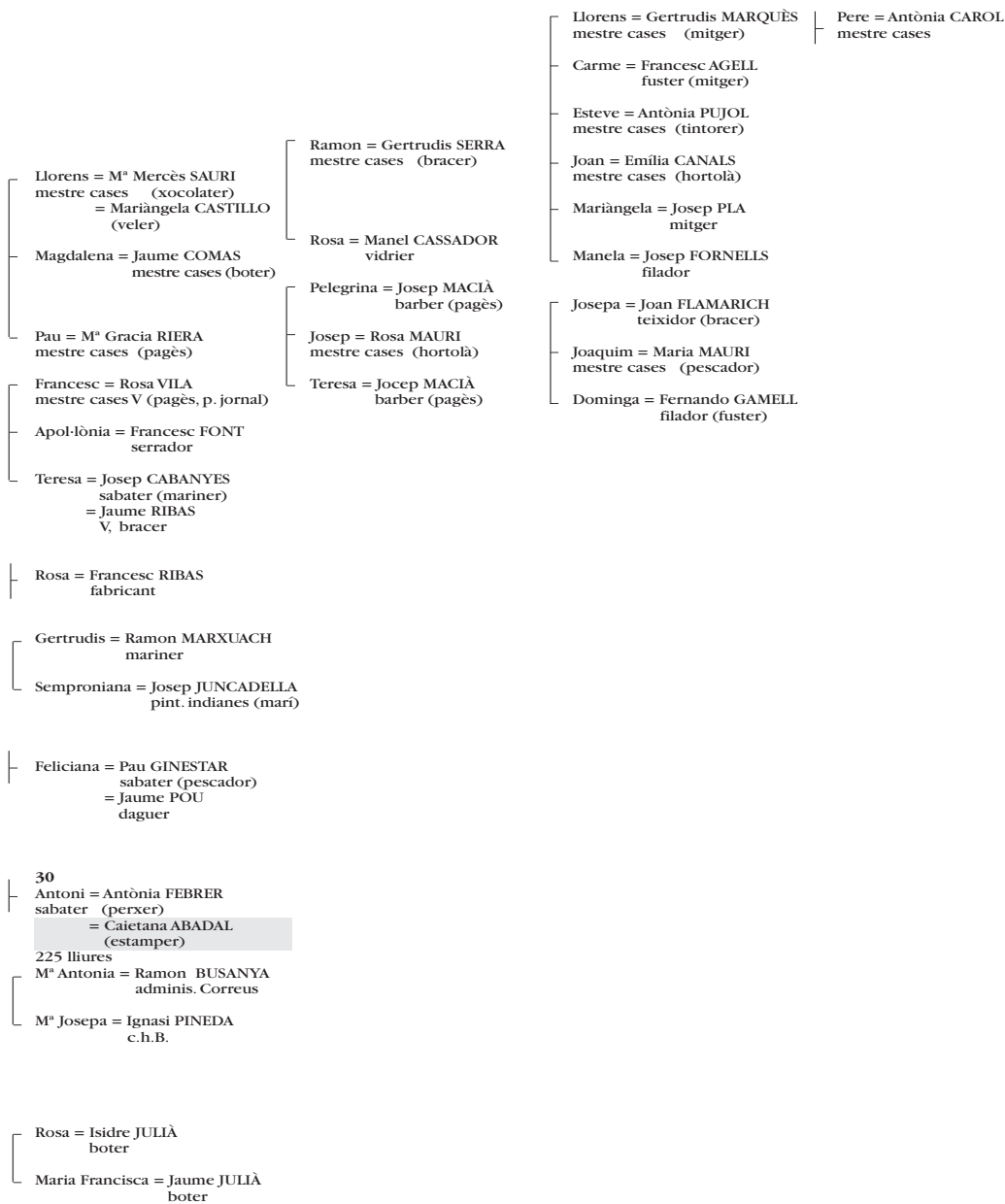

FIGURA 2. ARBRE GENEALÒGIC DE LA FAMÍLIA PEREJORDI DE MATARÓ

Nota: els noms subratllats corresponen a l'hereu o pubilla;
 la negreta correspon als matrimonis dels quals tinc capítols
 matrimonials; en aquest cas figura el dot que aporta la núvia

c.h.B. = ciutadà honrat de Barcelona

BIBLIOGRAFIA

- ARACIL, R. (1983). «Indústria rural i protoindústria. Aspectes generals i bibliografia». *Estudis d'Història Contemporània del País Valencià*, núm. 4, p. 83-102.
- ARACIL, R.; GARCIA BONAFÈ, M. (1980). «La protoindustrialització. Un nou concepte en la Història Econòmica». *L'Avenç*, núm. 32, p. 64-69.
- (1983). «La protoindustrialització i la indústria rural espanyola al segle XVIII». *Recerques*, núm. 13, p. 83-102.
- ARRANZ, M. (2001). *La menestralia de Barcelona al segle XVIII: Els gremis de la construcció*. Barcelona: Arxiu Històric de la Ciutat; Proa.
- BARBAGLI, M.; CAPECCHI, V.; COBALTI, A. (1988). *La mobilità sociale in Emilia Romagna*. Bolònia: Il Mulino.
- BERKNER L. K. (1972). «The Stem Family and the Development Cycle of the Peasant Household: An Eighteenth-Century Austrian Example». *American Historical Review*, núm. 77, p. 398-418.
- BRAUN, R. (1978). «Protoindustrialization and Demographic changes in the canton of Zurich». A: TILLY, Ch. (ed.). *Historical Studies of Changing Fertility*. Princeton: University Press, p. 289-350.
- BURGOS, J. (1997). «Gremio, familia artesana y propiedad. Libreros e impresores en la Barcelona del siglo XVIII». A: CHACÓN, F.; FERRER I ALÒS, Ll. (ed.). *Familia, casa y trabajo. Historia de la familia: Una nueva perspectiva sobre la sociedad europea*. Múrcia: Universitat de Múrcia, p. 423-444. [Seminari Família y élite de poder en el reino de Murcia]
- CAMPS, E. (1990). *Migraciones internas y formación del mercado de trabajo en la Cataluña industrial en el siglo XIX*. Florència: Institut Universitari Europeu. [Tesi doctoral]
- (1995). *La formación del mercado de trabajo industrial en la Cataluña del siglo XIX*. Madrid: Ministerio de Trabajo y Seguridad Social. (Arte y Trabajo de Arte Gráfico)
- CAMPS, E.; COBALTI, A.; SCHIZZEROTTO, A. (1994). *La mobilità sociale in Italia*. Bolònia: Il Mulino.
- CONGOST, R. (1992). *Notes de Societat (La Selva, 1768-1862)*. Santa Coloma de Farners: Consell Comarcal de la Selva. (Estudis i Textos; 2)
- CORSINI, C. (1989). «Per lo studio della struttura e della mobilità sociale della popolazione del passato». A: COPPOLA, G.; GRANDI, C. (coord.). *La «conta delle anime». Popolazioni e registri parrocchiali: questioni di metodo ed esperienze*. Bolònia: Il Mulino, p. 35-50. [Anàlisi dell'Institut Storico Italo-Germanico. *Quaderno*, núm. 27]
- DOMÈNECH I CASADEVALL, G. (2001). *Els oficis i arts de la construcció a Girona: 1419-1833*. Girona: Institut d'Estudis Gironins; Ajuntament de Girona; Patronat Francisc Eiximenis.

- FABRÉ, A. (1991). *Aproximació a l'estudi de la immigració i l'ocupació a Igualada, Manlleu i Centelles, segles XVII i XVIII*. Universitat Autònoma de Barcelona. [Memòria de postgrau]
- FEATHERMAN, D. L.; HAUSER, R. M. (1978). *Opportunity and Change*. Nova York: Academic Press.
- FERRER I ALÒS, LL. (1987). *Pagesos, rabassaires i industrials a la Catalunya central (segles XVIII-XIX)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- GARCIA ESPUCHE, A.; GUÀRDIA BASSOLS, M. (1989). *La construcció d'una ciutat: Mataró 1500-1900*. Mataró: Patronat Municipal de Cultura de Mataró; Editorial Alta Fulla.
- GIMÉNEZ BLASCO, J. (2001). *Mataró en la Catalunya del segle XVII: Un microcosmos en moviment*. Mataró: Caixa d'Estalvis Laietana. [Premi Iluro 2000]
- GOLDTHORPE, J. H. (1980). *Social mobility class structure in Modern Britain*. Oxford: Clarendon Press.
- HUGUET, R. (1990). *Els artesans de Lleida*. Lleida: Pagès Editors.
- JONES, E. L. (1970). «Le origine agricole dell'industria». A: *Agricoltura e sviluppo del capitalismo: Atti del Convegno organizzato dall'Istituto Gramsci* (Roma, 22 d'abril de 1968). Roma.
- KAELBLE, H. (1994). *Desigualdad y movilidad social en los siglos XIX y XX*. Madrid: Ministerio de Trabajo y Seguridad Social.
- KRIEDTE, P.; MEDICK, H.; SCHLUMBOHM, J. (1986). *Industrialización antes de la Industrialización*. Barcelona: Crítica.
- LEVI, G. (1990). «Carrières d'artisans et marché du travail à Turin (XVIII-XIX)». *Annales ESC* (Ecoles Supérieures de Commerce), núm. 16, p. 1351-1364.
- LIPSET, S. M.; BENDIX, R. (1959). *Social Mobility in industrial Society*. Berkeley: University of California Press.
- LLONCH, M.; SANCHO, S. (1991). «La movilidad en el marco de la transición demográfica: la Cataluña interior, 1755-1990». A: LIVI BACCI, M. (coord.). *Modelos Regionales de la transición demográfica en España y Portugal: Actas del II Congreso de la Asociación de Demografía Histórica*. Alacant: Instituto de Cultura Juan-Gil-Albert, p. 85-97.
- LLOVET, J. (2000). *Mataró: Dels orígens de la vila a la ciutat contemporània*. Mataró: Caixa d'Estalvis Laietana. [1a. ed. 1959, amb el títol *La ciutat de Mataró*. 2 volums. Barcelona: Enciclopèdia Catalana; Barcinol]
- MEDICK, H. (1976). «The protoindustrial family economy: the structural function of household and family during the transition from peasant to industrial capitalism». *Social History*, núm. 3, p. 291-315.
- MENDELS, F. (1976). «Social mobility and Phases of industrialization». *Journal of Interdisciplinary History*, vol. VII.
- MILLER, S. M. (1960). «Comparative social mobility». *Current Sociology*, núm. 9, p. 1-89.
- MOLAS I RIBALTA, P. (1970). *Los gremios barceloneses del siglo XVIII: La estructura corporativa ante el comienzo de la Revolución Industrial*. Madrid: Confederación Española de Cajas de Ahorros.

- (1975). *Economia i societat al segle XVIII*. Barcelona: La Paraula Viva.
- (1990). *Creixement demogràfic: Mortalitat i nupcialitat al Penedès (segles XVII-XIX)*. Universitat Autònoma de Barcelona. [Tesi doctoral]
- MUSET I PONS, A. (1989). «Protoindústria e industria dispersa en la Catalunya del siglo XVIII. La pañeria de Esparraguera y Olesa de Montserrat». *Revista de Historia Económica*, vol. VII/1, p. 45-67.
- OLIVA RICÓS, B. (2001). *La generació de Feliu de la Peña: Burguesia mercantil i guerra de Successió entre el Maresme i Barcelona*. Lleida: Patronat Municipal Josep Lladonosa i Pujol (Alguaire); Edicions de la Universitat de Lleida. [Premi Josep Lladonosa d'Història Local, XI convocatòria]
- PASCUAL i DOMÈNECH, P. (2000). *Els Torelló: Una família igualadina d'advocats i propietaris*. 2 volums. Barcelona: Fundació Salvador Vives i Casajuana. [Premi Gumersind Bisbal i Gutsems (1999)]
- PLA, LL.; SERRANO, À. (1996). *La societat de Lleida al set-cents (1716-1815)*. Lleida: Pagès Editors.
- PLANES, J. M. (1987). *Demografia i societat de Tàrraga durant l'Antic Règim*. Universitat de Barcelona. [Tesi doctoral]
- SHARLIN, A. (1979). «From the study of social mobility to the study of society». *American Journal of Sociology*, núm. 85, p. 338-360.
- SOROKIN, P. A. (1927). *Social Mobility*. Nova York: Harper. [Edició revisada i ampliada el 1959, amb el títol, *Social and Cultural Mobility*, Glencoe, Free Press]
- STONE, L. (1977). *The family, sex and marriage in England, 1500-1800*. Nova York: Harper and Row.
- THERNSTROM, S. (1964). *Poverty and Progress: Social Mobility in a Nineteenth Century City*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- THOMPSON, E. P. (1963). *The Making of the English Working Class*. Londres: Victor Gollancz.
- TILLY, L. A. (1979). «Individual lives and family strategies in the French proletariat». *Journal Family History*, vol. IV.
- TORRAS, J. (1981). «Estructura de la indústria pre-capitalista. La draperia». *Recerques*, núm. 11, p. 7-28.
- (1984). «Especialización agrícola e industria rural en Catalunya en el siglo XVIII». *Revista de Historia Económica*, vol. II, 3, p. 113-127.
- (1992). «Gremio, familia y cambio económico. Pelaires y tejedores en Igualada, 1695-1765». *Revista d'Història Industrial*, núm. 2, p. 11-30.
- (1998). «Oficios y familias. Propuestas para interpretar la función de las cofradías menestrales en los siglos XVII y XVIII». A: GONZÁLEZ PORTILLA, M.; ZARRAGA SANGRONIZ, K. (ed.). *Historia de la población: Pensamiento demográfico, coyuntura y microanálisis. IV Congreso de la Asociación de Demografía Histórica*. Bilbao: Universitat del País Basc, vol. II, p. 563-572.
- TORRENTS, À. (1993). *Transformacions demogràfiques en un municipi industrial català: Sant Pere de Riudebitlles, 1608-1935*. Universitat de Barcelona. [Tesi doctoral]